

ساماندهی فعالیتی مرکز شهر خرم آباد با تأکید بر ارتقاء نقش گردشگری آن

فروزان بیرانوند^{*۱} عباس ملک حسینی^۲

۱. دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ملایر

۲. عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ملایر

چکیده

مرکز شهر خرم آباد به دلیل ارزش‌های خاص هویتی، فرهنگی، تاریخی، کالبدی، محیطی و.. فرصت بسیار مناسبی برای توسعه پایدار شهر خرم آباد بر پایه گردشگری شهری محسوب می‌شود که با توجه به قابلیت‌های متنوع، این توانمندی را داراست که با تقویت کارکرد گردشگری، ضمن احیاء و توانمندسازی خود، بخشی از نقش‌های شهر خرم آباد به عنوان مرکز استان را نیز برعهده بگیرد. در این مقاله پس از تعریف و تعیین مرکز شهر خرم آباد به بررسی ویژگی‌ها و امکانات آن پرداخته شده و با توجه به هدف تعیین شده، راهکارها و سیاست‌های پیشنهادی برای تقویت گردشگری در مرکز شهر، ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: ساماندهی، بخش مرکزی شهر، ارتقاء گردشگری، خرم آباد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* نویسنده رابط: forooz.biran@yahoo.com

مقدمه

مرکز شهر در طرح‌های شهرسازی جایگاه مهمی دارد و در بیشتر موارد شهرسازان ساختار کلی یک طرح شهری را در ارتباط بین مرکز شهر و سایر بخش‌های شهر جستجو کرده‌اند. مرکز شهر چه در شکل‌گیری و رشد ارگانیک شهر و چه در رشد برنامه‌ریزی شده و از پیش تعیین شده نقش بارزی را در ساختار فضایی شهر و شکل دهی به فرم شهر ایفا کرده است. در ساخت ارگانیک شهر، شکل‌گیری شهر از یک هسته و مرکز اولیه شروع شده و در طول زمان مهم‌ترین کارکردها و فعالیت‌های شهری را در خود جای می‌دهد (فرج کرده، خذر، ۸۹).

از طرف دیگر، در جریان گسترش کالبدی شهر، و تحت تأثیر سیاست‌های غلط، در اغلب موارد مراکز شهرها مورد بی‌توجهی واقع شده و تغییر و تحولات ناخوشایندی از جمله جابه‌جایی فعالیتی و جمعیتی در این مراکز به وقوع می‌پیوندد که در نهایت سبب کاهش نقش مؤثر مراکز شهری در ساختار فضایی شهرها می‌شود.

آنچه که پیش روی دارید با هدف شناخت عوامل مؤثر در توسعه پایدار گردشگری شهری در مرکز شهر خرم‌آباد، به رشته تحریر درآمده است. در این نوشتار ضمن ارائه تعاریف مربوط به مرکز شهر و نحوه برخورد با آن، به شناخت دقیق محدوده مرکز شهر خرم‌آباد و معیارهای تعیین آن پرداخته‌ایم. از آن جایی که مرکز شهر خرم‌آباد دارای عناصر و قابلیت‌های ویژه محیطی و فرهنگی - تاریخی به منظور توسعه گردشگری پایدار شهری است، پس از بررسی قابلیت‌های مذکور و استخراج مشکلات و چالش‌های موجود در این زمینه، به ارائه راهکارها و سیاست‌های مناسب برای توسعه گردشگری در مرکز شهر پرداخته‌ایم.

طرح مسأله

یکی از انتقادات اساسی به برنامه‌ریزی سنتی در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی، تأکید بیش از حد آنها بر اهداف کالبدی - کارکردی و عدم توجه کافی به اهداف و ارزش‌های اجتماعی - اقتصادی بوده است (مهدیزاده، جواد، ۱۳۸۲).

در تحولات جدید شهرسازی جهان و بروز مشکلات ناشی از آن، مراکز شهری بیش از سایر نقاط در معرض عوارض نامطلوب توسعه شهری قرار گرفته‌اند.

در ایران نیز به دلیل رشد سریع کالبدی، هجوم مهاجران، عدم برنامه‌ریزی و مهم‌تر از همه اعمال سیاست‌ها و روش‌های ناکارآمد در مواجهه با مراکز شهری و هم‌چنین بی‌توجهی به نقش این مراکز در ارتقاء هویت شهرها، مشکلات و مسائل مراکز شهری به صورت شدیدتری ظاهر شده‌اند. این بی‌توجهی، مراکز شهری اکثر شهرهای ایران (از جمله خرم‌آباد) را دچار افت کیفیت فضاهای زندگی شهری و افزایش روند تخریب فیزیکی کرده است.

امروزه مراکز شهری علاوه بر کارکرد اصلی خود به‌عنوان محل تمرکز اکثر فعالیت‌ها و عملکردهای برتر شهری، به‌عنوان نماد و عرصه اصلی بروز تعاملات اجتماعی و تجلی‌گاه خاطرات جمعی و هم‌چنین تبلور حیات مدنی و هویت اجتماعی شهروندان رابطه مستقیم و تنگاتنگی با فعالیت‌های گذران اوقات فراغت، گردشگری، فضاهای باز عمومی، مقیاس‌های شهری - انسانی و... دارند (بصیرت، میثم، ۱۳۸۳). تحقق این مهم در مراکز شهری مستلزم توجه برنامه‌ریزی شهری به اهداف و ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی، روانی و... در مرکز شهر است که به‌نوبه خود ضرورت توجه برنامه‌ریزی شهری به مفهوم گردشگری شهری و گذران اوقات فراغت و استفاده از راهکارهای تقویت این مفاهیم در جهت ارتقاء و توانمند سازی مراکز شهری را می‌طلبد.

در سال‌های اخیر، تحت تأثیر نگرش‌ها و تحولات جدید، مفاهیم کیفیت زندگی شهری، رفاه عمومی، عدالت اجتماعی و... هم از جهت نظری و هم از جهت عملی غنای بیشتری پیدا کرده و مباحث و موضوعات جدیدی را در عرصه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای مطرح ساخته است. از جمله می‌توان به محورهای زیر اشاره کرد (مه‌دی‌زاده، جواد، ۱۳۸۲):

توسعه دانش و فنون طراحی شهری
برنامه‌ریزی برای اعتلای کیفیت محیط مسکونی
برنامه‌ریزی برای فضاهای فراغتی و تفریحی
برنامه‌ریزی برای فضاهای باز و سبز
برنامه‌ریزی برای توسعه فضاهای پیاده
تأمین و هدایت مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و مدیریت

دیدگاه‌ها و ملاحظات پایه

مراکز شهری و بافت‌های قدیم، سیستم‌هایی پویا و فعال هستند که ضروری است فرایند مطالعه آنها، ضمن داشتن ارتباط هماهنگ و معنادار با محدوده فراتر (شهر)، انعطاف پذیر نیز باشد. بر اساس تعریف مرکز شهر، مهمترین ویژگی‌ها و خصوصیات مرکز شهر را میتوان به شرح زیر عنوان نمود:

- الف - دسترسی مناسب، به عنوان مهمترین ویژگی مرکز شهر
- ب - مرکز تجاری اصلی شهر
- پ - کانون فعالیت‌ها و عملکردهای خدماتی (واحدهای تجاری، نهادهای مالی، اداری...)
- ت - مرکز اصلی تعاملات اجتماعی و فرهنگی شهر (مهمترین عرصه عمومی در شهر)

ویژگی‌های مذکور بیانگر انواع فعالیت‌های مستقر و انواع غالب کاربری‌های زمین در مرکز شهر است که به دنبال خود مواردی همچون تنوع فعالیتی، تراکم بیشتر ترافیک سواره و پیاده، تفاوت جمعیت شب و روز را ایجاد می‌نماید.

ملاحظه می‌شود که اهمیت مرکز شهر ناشی از قدرت جاذبه آن است که بیش از هر چیز به امکانات ارتباطی و چند کارکردی بودن آن وابسته است.

بافت مرکزی شهر خرم‌آباد به واسطه قدمت تاریخی، وجود عناصر بارزش تاریخی و طبیعی، موقعیت مناسب ارتباطی، قرارگیری بازار اصلی شهر و ... فرصتی مناسب برای توسعه گردشگری محسوب می‌شود.

تحقق این مهم مستلزم شناخت دقیق بافت در ساختار فضایی شهر خرم‌آباد است. ذکر این نکته نیز لازم است که بافت‌های مرکزی در عین حال که بیانگر هویت تاریخی - فرهنگی شهرها (به ویژه شهرهای دارای قدمت سکونت)، معمولاً فرسوده هستند، و هر نوع تصمیم‌گیری در آنها مستلزم توجه به شهر به عنوان یک کلیت تأثیرگذار و تأثیرپذیر است. از طرف دیگر دخالت در بافت مرکزی شهرها، دخالت در بافتی زنده و پویا و بر این اساس امری مستمر و مداوم است.

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

توجه به گذران اوقات فراغت و گردشگری به عنوان بخشی از شاخص‌های کیفیت زندگی است. در یک جمع‌بندی اجمالی می‌توان دیدگاه‌ها و الگوهای احیای مرکز شهر به منظور ارتقای کیفیت زندگی شهری (و توجه به گردشگری) را به دو گونه اصلی زیر تقسیم کرد:

در نیمه اول قرن بیستم، با توجه به تسلط تکنولوژی صنعتی و ماشین، دسترسی سواره به مرکز شهر به صورت یک اصل در شهرسازی درآمد.

در کنار گرایش غالب فوق سلطه اتومبیل بر فضاهای شهری از جانب شهرسازان و متفکران اجتماعی مورد انتقاد قرار گرفت. تا این که از سال ۱۹۶۰ به بعد، با حاد شدن مشکلات شهرسازی مدرن از یک سو، و رشد روزافزون گرایش‌های اجتماعی و فرهنگی در شهرسازی معاصر از سوی دیگر، به مراکز شهری و ساماندهی آنها توجه شد.

مطالعات بیانگر آن است که در دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی بسیاری از شهرهای بزرگ اروپا و آمریکا، از طریق تدوین ضوابط و مقررات ویژه مرکز شهر (ترافیکی در اروپا و تراکم شهری در آمریکا)، نگاه خود به مراکز شهری را به سمت اهداف و ارزش‌های کیفی توسعه تکامل داده‌اند. این تغییر جهت با اعمال برنامه‌هایی همچون توجه به فضاهای پیاده، فضاهای باز عمومی و... همراه بوده است. پس از آن و در پی تحول مذکور ضرورت توجه به گردشگری و گذران اوقات فراغت در شهرها نیز مطرح گردید.

در یک جمع‌بندی اجمالی می‌توان گفت که تجارب و نظریات جدید برنامه‌ریزی در مورد ارتقاء کیفیت زندگی شهری در مرکز شهر بر سه محور عمده زیر استوار شده است (مهدیزاده، جواد، ۱۳۸۰):

تقویت معیارها و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی در برنامه‌ریزی و طراحی شهری

تقویت و توسعه فضاهای باز و امکانات گذران اوقات فراغت

تعدیل حرکت سواره و گسترش فضاهای پیاده در مراکز شهری

هدف

اصولاً روند شناسایی و تعیین اهداف هر مطالعه و پژوهشی بر اساس دو محور اصلی: پاسخگویی به نیازهای انسانی در عرصه موردنظر و حل یا کاهش مسائل و مشکلات است (مهدیزاده، جواد، ۱۳۸۱). بنابراین با توجه به نیازهای اساسی در زمینه اهمیت مرکز شهر در گردشگری و گذران اوقات فراغت و لزوم نوسازی عملکردی و فعالیتی مرکز شهر در جهت پاسخگویی به نیازهای مورد نظر و نیز مشکلات موجود، هدف اصلی این تحقیق اینگونه بیان می‌شود:

توسعه پایدار گردشگری شهری بر پایه گردشگری طبیعی و فرهنگی

محدوده و مقیاس مطالعات

مرکز شهر خرم‌آباد و عناصر شاخص آن کارکردی شهری و فراشهری دارد، بدیهی است که برای انجام پژوهش مذکور نیازمند بررسی در سطح پیرامون (شهر) مرکز شهر هستیم. بنابراین محدوده‌های مطالعاتی در این گزارش در دو سطح زیر معرفی و پیشنهاد شده است:

الف- شهر خرم‌آباد، به عنوان حوزه کلان و پیرامون مرکز شهر که به صورت غیرمستقیم بر آن تأثیر می‌گذارد و یا از آن تأثیر می‌پذیرد. هدف از بررسی شهر خرم‌آباد آشنایی با وضعیت کلی شهر و نیز نقش‌های تعیین شده برای آن در چارچوب طرح‌های بالادست است که بالطبع مرکز شهر نیز از آن تأثیر می‌پذیرد.

ب- پهنه مرکزی شهر، به عنوان محدوده‌ای که مورد برنامه‌ریزی ویژه قرار می‌گیرد. هدف اصلی مطالعات در این سطح ضمن تعیین محدوده پهنه مرکزی شهر، ارائه راهبردها و سیاست‌هایی است که ضمن احیای مرکز شهر، آن را به عنوان موتور محرکه توسعه گردشگری در شهر خرم‌آباد بیش از پیش کارآمد کند.

تعریف مفاهیم و اصطلاحات

مفاهیم اصلی مورد استفاده در این بررسی عبارت است از:

مرکز شهر^۱

مرکز شهر را می‌توان ناحیهٔ کانونی و مرکزی شهر - نه لزوماً در معنای هندسی آن - تعریف کرد که بستر وقوع، شکل‌گیری و تجمع مهمترین فعالیت‌های شهری، خاطرات جمعی و تجلی‌گاه حضور اجتماعی تمامی مردم شهر است و در عین حال بخش عمده‌ای از تعاملات اداری و اقتصادی شهر را در خود جای داده است. علاوه بر این، مرکز هر شهر هویت و شخصیت آن شهر را تشکیل می‌دهد.

اهداف کلان^۲

گزاره یا بیانیهٔ اصلی از شرایط مطلوب آینده که از ارزش‌ها و آمال جامعه نشأت می‌گیرد و تمام فرایند برنامه‌ریزی به سمت تحقق و دستیابی به آن سازمان داده می‌شود. اهداف کلان معمولاً جنبهٔ کلی، کیفی و بلندمدت دارند و بستر تدوین اهداف مشخص را فراهم می‌کنند.

راهبردها^۳

مجموعهٔ تصمیم‌سازی‌ها و موضوعات اصلی و بنیادی هستند که اهداف یک برنامه را هماهنگ کرده و راه‌های دستیابی به آنها را فراهم می‌کنند. راهبردها، جهت‌گیری اصلی و شرایط مناسب برای حرکت به سمت اهداف را نشان می‌دهند.

سیاست‌ها^۴

سیاست‌ها گروهی از تصمیمات در برنامه‌ریزی هستند که در یک سطح پایین‌تر از راهبردها قرار می‌گیرند. سیاست، هدایت‌کننده تصمیمات اجرایی و اقدامات کوتاه مدت هستند که مسیر عملی برای پیگیری اهداف را معلوم و مشخص می‌سازند.

بهسازی^۵

بهسازی شامل مجموعه اقدامات و پیش‌بینی‌هایی است که به منظور بهبود کیفیت محیط کالبدی - فضایی، که در نتیجهٔ فرسایش فعالیت تحقق یافته است، صورت می‌گیرد. در واقع بهسازی زمانی صورت می‌گیرد که فضا جوابگوی فعالیت مستقر در خود نباشد.

1- City Center

2- Goals

3- Strategies

4- Policies

5- Rehabilitation

نوسازی^۱

نوسازی یعنی تخریب و دوباره ساختن و یا تجدید حیات ساختمان کالبد فرسوده بافت بر اساس طرح و برنامه جدید همراه با تأمین خدمات و زیرساخت‌های لازم در جهت پاسخگویی بهینه به نیازهای روز.

میراث فرهنگی

طبق ماده ۱ قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور " مفهوم میراث فرهنگی " به صورت زیر تعریف شده است:

" میراث فرهنگی شامل آثار باقیمانده از گذشتگان است که نشان دهنده حرکت انسان در طول تاریخ و با شناسایی آن زمینه شناخت هویت و خط حرکت فرهنگی او میسر می‌گردد و از طریق زمینه‌های عبرت برای انسان فراهم می‌آید" (سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۷۶).

به موجب ماده اول " قانون حفظ آثار ملی " (مصوب سال ۱۳۰۹) مفهوم " آثار ملی ایران " به صورت زیر تعریف شده است:

" کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکنی که تا اختتام دوره سلسله زندیه در مملکت ایران احداث شده اعم از منقول و غیرمنقول با رعایت ماده ۳ این قانون (ثبت آنها در فهرست آثار ملی) می‌توان جزو آثار ملی محسوب داشت و تحت حفاظت و نظارت دولت می‌باشد. (همان)

حوزه فراگیر، شهر خرم‌آباد

شهر خرم‌آباد به عنوان مرکز استان لرستان و نیز شهرستان خرم‌آباد دارای موقعیت ۲۰ دقیقه و ۴۸ درجه الی ۲۳ دقیقه و ۴۸ درجه طول شرقی و ۲۷ دقیقه و ۳۳ درجه الی ۳۳ دقیقه و ۳۳ درجه عرض شمالی است. این شهر از شمال به شهرستان نورآباد، از جنوب به شهرستان پلدختر، از غرب به شهرستان کوهدشت و از شرق به شهرستان بروجرد منتهی می‌گردد. خصوصیات و ویژگی‌های محیطی، جمعیتی، اقتصادی و کالبدی شهر خرم‌آباد را می‌توان به شرح ذیل جمع‌بندی کرد:

ویژگی‌های عمده محیط طبیعی

بستر طبیعی شهر خرم‌آباد دره قیفی شکلی با جهت شمالی - جنوبی در رشته کوه‌های زاگرس است که خود موجب ایجاد محدودیت در توسعه کالبدی شهر در جهات شرقی و غربی شده است.

^۱- Renovation

غناي منابع آبي در بستر طبيعي شهر شامل رودخانه‌هاي کرگانه، رباط و خرم‌آباد و نيز چشمه‌هاي متعدد تسهيل کننده نيازهاي سکونتي است.

تعدد عناصر تاريخي، فرهنگي در کنار غناي بستر طبيعي شهر موجب غناي محيطي و هويتي در شهر شده است.

ساير پديده‌هاي مهم زيست محيطي شهر (رودخانه‌هاي خرم‌آباد، کرگانه، رشته کوه‌هاي سفيدکوه و مخمل کوه، چشمه‌ها، تالاب‌ها، مناطق حفاظت شده و...) ضمن ايجاد فرصت‌هايي براي گذران اوقات فراغت و حفاظت فعال از محيط طبيعي، محدوديت‌هايي را نيز بر توسعه کالبدي شهر تحميل مي‌کنند. ضعف امکانات و تسهيلات عمده جذب گردشگر شهري.

ويژگي‌هاي جمعي و اقتصادي

خرم‌آباد در دهه ۴۰ يك شهر کوچک بوده است. از آن زمان به بعد تحت تأثير نقش مرکزي استاني خود، رشد ناشي از افزايش محدوده، نرخ بالاي زاد و ولد و ... جمعيت آن طی دو دهه اول بعد از انقلاب دو برابر رشد داشته است.

جمعيت اين شهر در سال ۱۳۹۰ حدود ۳۵۰ هزار نفر بوده و طبق پيش‌بيني طرح جامع مصوب اين شهر در سال ۱۴۰۰ به بيش از ۴۶۰ هزار نفر خواهد رسيد.

اين شهر مطابق مطالعات طرح جامع مصوب بيشترين سهم از تعداد شاغلين و نيز ارزش افزوده را در سطح استان داراست که اين نقش نيز براي سال ۱۴۰۰ نيز متصور است.

طی سال‌هاي اخير بر اهميت نقش "فروش" در کنار نقش‌هاي اداري - نظامي اين شهر افزوده شده است.

جاگاه شهر خرم‌آباد در طرح‌هاي فرادست

بررسی مطالعات و طرح‌هاي فرادست شهر خرم‌آباد (طرح کالبدي ملي، طرح منطقه زاگرس و طرح آمایش سرزمين) بيانگر پيشنهاد نقش و کارکردهاي متفاوت در سطوح مختلف براي اين شهر است. عمده‌ترين کارکرد پيشنهاد شده براي اين شهر در سطح منطقه‌اي به عنوان يکي از نواحی ۱۲ گانه منطقه زاگرس و يکي از بسترهاي اصلي توسعه اقتصادي منطقه در کنار شهرهاي کرمانشاه و همدان است. همچنين در سطح استاني براي اين شهر علاوه بر مرکزيت سياسي و اداري، تجهيز اين شهر به خدمات برتر و تخصصي نيز منظور شده است.

بررسی‌های مرکز شهر

تعیین محدوده مرکز شهر

معیارهای کلان تعیین محدوده مرکز شهر در چهار گروه اصلی کاربری زمین، جمعیتی - اجتماعی، ترافیکی و هویتی - یادمانی طبقه‌بندی و معرفی شده‌اند. به منظور معرفی محدوده مرکز شهر خرم‌آباد، ابتدا روند توسعه کالبدی شهر را به طور مختصر بررسی کرده و سپس با استفاده از نتایج کاربرد معیارهای فوق محدوده مرکز شهر را معرفی می‌نمایم.

روند توسعه کالبدی شهر

تقریباً در تمام شهرهای دارای سابقه و قدمت تاریخی مانند خرم‌آباد، مرکز شهر تا حد زیادی بر هسته و بافت اولیه شکل‌گیری شهر منطبق و یا بر آن محاط است.

به طور کلی روند تحولات کالبدی - فضایی شهر را میتوان به صورت زیر خلاصه کرد:

شکل‌گیری خرم‌آباد امروزی در دوره اتابکان لر کوچک، در موقعیت مکانی فعلی بوده که محل تلاقی مسیر ایلات منطقه از بیلاق به قشلاق بوده است، شکل‌گیری این شهر، متکی بر قبول وظایف مبادلاتی - در قالب کالبدی بازار - و وظیفه حفاظتی و امنیتی - در قالب کالبدی قلعه فلک الافلاک - بوده است. در دوره ایلغار مغول خرم‌آباد به کلی منهدم می‌گردد. لیکن در شکل‌گیری سازمان دیوانی دولت صفوی، خرم‌آباد - محل استقرار والی لرستان - بر پایه‌های ساختار گذشته روبه شکوفایی می‌گذارد. در دوره قاجار علیرغم فقدان سازمان دیوانی و دولتی مسلط، فروپاشی تأسیسات و تجهیزات زیرساختی در سطح منطقه و کشور و تسلط جامعه ایلی، خرم‌آباد جایگاه خود را به عنوان محل مبادله بین ایلات حفظ می‌کند.

همزمان با تحولات بنیادی در ساختار سیاسی کشور در دوره پهلوی اول و نیاز به تأسیس سازمان اداری در شهر خرم‌آباد، در راستای تقویت نقش نظامی و خدماتی این شهر در سطح استان و منطقه، تغییراتی در سازمان فضایی - کالبدی شهر ایجاد می‌شود که اهم این تحولات به قرار زیر است:

احداث راه سراسری تهران - خرم‌شهر

احداث ساختمان‌های اداری جدید

احداث خیابان علوی (دوازده برجی) که موجب اتصال هسته اداری جدید الاحداث در بخش شمالی به بافت قدیم و سپس به جاده تهران - اهواز می‌گردد. در احداث این خیابان استخوان‌بندی قبلی شهر خرم‌آباد که مبتنی بر ارتباط میان راسته‌های بازار و بافت مسکونی با قلعه فلک الافلاک بود دچار دگرگونی جدی می‌گردد و از این تاریخ است که قلعه فلک الافلاک به خارج از ساختار فعالیتی شهر رانده می‌شود و کارکرد زندان به آن واگذار می‌شود و بر این اساس یکی از مهمترین عناصر هویتی شهر خرم‌آباد مهجور

می‌گردد. لیکن بازار خرم‌آباد به عنوان عنصری کلیدی و پیوند دهنده، حضور خود را در ساختار عمومی فعالیت‌های شهر خرم‌آباد تا به امروز حفظ کرده است.

روند توسعه شهر خرم‌آباد پس از وقوع انقلاب اسلامی از مهاجرت گسترده روستاییان و عشایر تأثیر اساسی پذیرفته است. در فاصله سال‌های ۱۳۵۳ تا ۱۳۷۶ سطح اراضی شهری بیش از ۸ برابر شده است که این خود حکایت از توسعه ناموزون شهر دارد.

پیشی گرفتن توسعه کالبدی شهر بر توسعه زیرساخت‌های شهری و خدماتی منجر به توسعه ناموزون شهر شده است (فرهاد، ۱۳۸۶).

بر این اساس، به طور کلی می‌توان گفت که پیدایش و تکوین شهر خرم‌آباد و تحولات اقتصادی - اجتماعی و کالبدی - فضایی آن متأثر از دو خاستگاه اصلی استقرار شهر یعنی عوامل جغرافیایی - تاریخی (دره طبیعی و قیفی شکل و پرآب آن و قلعه فلک‌الافلاک) و موقعیت استراتژیک در حکمرانی و نظارت بر منطقه بوده است.

شاخص‌های تعیین مرکز شهر

به منظور شناسایی و تعیین پهنه مرکزی شهر خرم‌آباد در وضع موجود، چهار معیار عمده کاربری زمین، جمعیتی - اجتماعی، هویتی و ترافیکی و جابه‌جایی، مبنای برنامه‌ریزی قرار گرفته است.

معیارهای کاربری زمین

بدیهی است که در واقع ویژگی‌های شهر خرم‌آباد به لحاظ مرکزیت اداری - سیاسی استان، مرکزیت منطقه‌ای، موقعیت خاص ترانزیتی، پتانسیل بالای گردشگری و ... ایجاب می‌کند که عملکردها و فعالیت‌های مرکز‌گرا و در مقیاس عملکردی فراشهری و استانی و حتی منطقه‌ای مجاز به استقرار در این مرکز باشند. این فعالیت‌ها و کارکردها که از آنها تحت عنوان فعالیت‌ها و کارکردهای برتر مرکز شهری نام برده می‌شود، دارای سطح عملکردی و آستانه خدماتی فراتر از جوامع محلی و اکثراً فراشهری و منطقه‌ای است. (همان)

فعالیت‌های برتر و الگوی استقرار مکانی آنها

همانگونه که قبلاً گفته شد فعالیت‌های برتر مرکز شهری، فعالیت‌هایی هستند که دارای سطح عملکردی و آستانه خدماتی شهری و فراشهری هستند. این فعالیت‌ها را در شهر خرم‌آباد با توجه به مجموعه ویژگی‌های شهر، به صورت زیر تدوین کرد:

فعالیت‌های تجاری و اداری شامل فعالیت‌های خرده‌فروشی و عمده‌فروشی، اغذیه‌فروشی و رستوران و شرکتهای با مراجعه خصوصی افراد

فعالیت‌های مربوط به خدمات دولتی و عمومی - اجتماعی شامل فعالیت‌های ادارات دولتی (کوچک مقیاس و با مراجعه کم افراد) آموزش عالی، فرهنگی و ...

فعالیت‌های گذران اوقات فراغت شامل پارکها، فضای سبز و باز طبیعی، فعالیت‌های ورزشی

فعالیت‌های سکونت موقت شامل هتل‌ها، متل‌ها و مهمانسراها (همان)

بنابراین به منظور تحلیل فعالیت‌های پهنه مرکزی شهر، از دخالت دادن فعالیت‌های با عملکرد محلی در حد امکان خودداری شده است.

معیارهای جمعیتی - اجتماعی

تقریباً تمام مراکز شهری که به فعالیت‌های تجاری، مالی و اداری اختصاص پیدا می‌کنند، در صورت نبود یک برنامه‌ریزی یکپارچه و واحد با کاهش جمعیت ساکن از یک سو، و افزایش جمعیت شاغل یا بهره بردار، از دیگر سو مواجه می‌شوند. به عبارت دیگر اختلاف شدید جمعیت شب و روز یکی از ویژگی‌های این مراکز می‌شود.

بررسی پهنه‌بندی شهر خرم‌آباد بر اساس نرخ رشد سالانه نشان می‌دهد که قسمت‌های مرکزی شهر دارای رشد جمعیتی کمتر و حتی منفی نسبت به سایر بخش‌های شهر بوده‌اند.

از سوی دیگر مراکز شهری به دلیل تمرکز فعالیت‌ها و عملکردهای مهم و اساسی شهر، با تعداد زیاد جمعیت شاغل در روز مواجه هستند. در شهر خرم‌آباد نیز نتایج حاصل از پهنه‌بندی جمعیت شاغل بهره‌بردار نشان‌دهنده تمرکز بالای شاغلین در محدوده‌های مرکزی شهر است.

معیارهای هویتی و یادمانی

در تعریف پایه از مرکز شهر، عملکرد آن به عنوان اصلی‌ترین عرصه عمومی در شهر، یکی از مهم‌ترین ویژگیها و خصوصیات آن شناخته شد. عناصر هویتی و یادمانی بسترساز این وظیفه در مرکز شهر هستند و این امکان را فراهم می‌کنند تا این محدوده به عنوان بستر خاطرات جمعی همه شهروندان محل حضور اجتماعی مردم در شهر گردد.

با قبول این تعریف و از بعد روانشناسی، عناصر این چینی را می‌توان در هسته اولیه که محل اصلی شکل‌گیری شهر است جست و جو نمود. این هسته وارث سازمان قدیمی شهر و غنی از یادمان‌های گذشته است و به این ترتیب دارای جایگاه هویتی خاص در شهر است.

معیارهای ترافیکی و جابه‌جایی

به واسطه نقش مرکز شهر، این محدوده نقطه کانونی تمامی سیستم‌های تردد درون شهری محسوب می‌شود که این خود می‌تواند یکی از شاخص‌های تعیین پهنه مرکزی شهر قرار گیرد. نتایج بررسی‌های طرح جامع در زمینه " شاخص جذب سفر " به خوبی بیانگر آن است که محدوده‌ای که مرزهای آن از شرق و جنوب منطبق بر رودخانه خرم‌آباد، از شمال بر خیابان ژاندارمری و از غرب بر خیابانهای ۱۷ شهریور و حافظ است -نسبت به دیگر مناطق شهر خرم‌آباد، بیشترین جذب سفر را به تفکیک سفرهای پیاده و سواره دارد. در مورد حرکت پیاده نیز در مطالعات آمده است " ۲۲ درصد جذب سفرهای پیاده که بیشترین جذب سفر در کلیه نواحی اطراف است در محدوده مرکزی شهر خرم‌آباد اتفاق می‌افتد " (همان)

نتایج کاربرد شاخص‌های چهارگانه

در نهایت و با مقایسه پهنه‌بندی شاخص‌های گفته شده محدوده نهایی مرکز شهر خرم‌آباد به صورت زیر معرفی می‌گردد:

شمال - خیابان ژاندارمری و میدان عدالت

جنوب - خیابانهای ساحلی و پاسداران

غرب - خیابانهای کشاورزی، ۱۷ شهریور و پاسداران

شرق - خیابان ساحلی و خیابان مطهری

مجموعه مطالعات پایه مرکز شهر و تحلیل آن

نوع و الگوی استقرار مکانی فعالیت‌های شهری

نتایج مطالعات و بررسی‌ها با توجه به طرح جامع توسعه و عمران شهر خرم‌آباد، بیانگر ویژگی‌ها و خصوصیات ساختاری زیر در مرکز شهر خرم‌آباد است:

امکانات و توانمندی‌های بافت مرکزی

تنوع طبیعی و غنای محیطی (پوشش گیاهی، فضای باز، ارتفاعات...)

وجود رودخانه خرم‌آباد به عنوان یک عنصر طبیعی در طول شهر که امکان پیوند شهر و محیط طبیعی و هم‌چنین استفاده از فضاهای باز مجاور آن را فراهم می‌کند.

امکان بهره‌مندی از چشمه‌ها و عناصر طبیعی محدوده مرکز شهر

اراضی کوهستانی وسیع هم‌جوار مرکز شهر و امکان توسعه فضای سبز کوهستانی در آن

وجود باغات در پیرامون مرکز شهر

تمرکز فعالیت و کاربری در مرکز شهر

وجود عناصر و جاذبه‌های با ارزش در مرکز شهر به منظور توسعه فعالیت گردشگری
اختلاط و تنوع فعالیتی موجد سرزندگی در مرکز شهر
وجود زمینه‌های متعدد سرمایه‌گذاری در مرکز شهر به واسطه منابع و آثار با ارزش طبیعی، فرهنگی، تاریخی
وتفریحی در آن

وجود منابع و آثار مهم تاریخی، فرهنگی و طبیعی در مرکز شهر به عنوان فعالیت‌های جاذب گردشگری و سرمایه

وجود قلعه فلک الافلاک و امکان استفاده چندجانبه از آن
وجود آثار تاریخی و فرهنگی مهم در مرکز شهر و اطراف پیوسته به آن از قبیل عمارت میرملاس، گرداب
سنگی، گرمابه نویی، امام زاده زید بن علی خانه آخوند ابو و پورابوقاسمی، کاروانسرای میرزاسیدرضا
وجود عنصر هویت بخش و با ارزش بافت قدیم
غناي محیط طبیعی به خصوص ناهمواری‌ها، پوشش گیاهی، چشمه‌ها، رودخانه و... در مرکز شهر

وجود ارزش‌های کالبدی و هویتی

وجود تعدادی ابنیه با ارزش کالبدی و هویتی در محدوده‌های دارای فرسودگی شدید
وجود محلات دارای هویت در بخش‌های شمالی پهنه مرکزی
وجود عنصر یادمانی فلک الافلاک در پهنه مرکزی

حضور قوی عناصر محیط طبیعی در پهنه مرکزی

وجود دو عنصر طبیعی سپیدکوه و رودخانه خرم‌آباد در دو لبه پهنه مرکزی
تعدد عناصر طبیعی درون پهنه مرکزی - چشمه‌ها، پوشش گیاهی و...
فرصت پیوند و تعامل فضایی - کالبدی عناصر شاخص گردشگری شمال شهر (تپه و دریاچه کیو) و جنوب
شهر (طاق پل شکسته، مناره آجری) با عنصر شاخص قلعه و تپه فلک الافلاک به واسطه همجواری با
رودخانه خرم‌آباد

مشکلات و ضعف‌های بافت مرکزی

زوال و فرسودگی کالبدی بافت مرکز شهر

جابه‌جایی‌های اجتماعی و خروج گروه‌های با توان مالی بالا جهت احیا و نوسازی بافت و جایگزینی به
وسیله گروه‌های کم درآمد که اغلب فاقد توان مالی برای نوسازی ساختمان‌های مسکونی هستند.

آلودگی شدید زیست محیطی در مرکز شهر

ترافیک سنگین و فزاینده در مرکز شهر و بروز آلودگیهای صوتی و هوا
دفع نامناسب زباله و مواد زاید جامد در مرکز شهر

تخلیه زباله‌های شهری در برخی قسمت‌ها به درون رودخانه خرم‌آباد

ترافیک و آلودگی فزاینده مرکز شهر

نقش محوری معابر مرکز شهر در برقراری ارتباط میان شمال و جنوب شهر
ضعف سیستم حمل و نقل عمومی

عدم تعریف مناسب و اصولی بعضی محورهای مستعد مرکز شهر به عنوان محور پیاده-گردشگری
وجود مراکز متعدد تجاری، سیاسی و اداری با سطوح عملکردی مختلف در این پهنه و بر این اساس جذب
بالای سفر

ضعف در جایگاه و کارکرد عناصر اصلی گردشگری شهر

کارکرد ضعیف و ناقص قلعه فلک الافلاک (اصلی‌ترین عنصر گردشگری شهر) و نحوه پیوند آن با دیگر
فضاهای شهری

تعدد فعالیت‌های ناهمخوان در اطراف قلعه، فعالیت‌های نظامی و پادگان که محدوده تپه را از سمت جنوب
و شرق اشغال کرده و مانع ایجاد دسترسی و پیوند مستقیم آن با شهر هستند، همچنین است وجود
فعالیت‌های تجاری ناهمخوان با آن.

ضعف و نقصان در زمینه امکانات و تسهیلات گردشگری و فراغتی

کمبود هتل، رستوران و مسافرخانه با کیفیت مناسب

کمبود پارک و فضاهای تعریف شده در مرکز شهر

کمبود سینما، موزه و سایر فعالیت‌های جاذب گردشگر

کمبود پارکینگ مناسب در مرکز شهر

ضعف اطلاع رسانی

کمبود فضاهای باز و سبز عمومی به عنوان عرصه تعامل شهروندان

عدم استفاده مناسب و اصولی از منابع و جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی مرکز شهر

نبود مدیریت واحد و متمرکز شهری در مرکز شهر

نارسایی و نقصان در زیرساخت‌ها و تأسیسات شهری

علاوه بر ویژگی‌ها و خصوصیات فوق که خاص محدوده مرکز شهر خرم‌آباد است، لازم به ذکر است که در اطراف این مرکز مراکز سکونت با ساختار محله‌ای وجود دارد که می‌تواند به ارتقای کیفیت زندگی شهری و امنیت و سرزندگی فضایی مرکز شهر در حال حاضر و آینده کمک کند. از طرف دیگر در عین حال که مرکز شهر خرم‌آباد مرکز عمده فعالیت‌های اصلی (چه در مقیاس منطقه‌ای و چه در مقیاس فرامنطقه‌ای) است، با توجه به وجود کارکردهای ناهمخوان با عدم پیوستگی متناسب فضایی مواجه است. در واقع راسته کارکردی خیابان امام خمینی که نقش بسیار اساسی در کارکردهای پهنه مرکزی دارد، به وسیله بافتی فرسوده با کارکرد میوه و سبزی فروشی از بازار طلا و جواهر جدا شده است. این در حالی است که همزیستی بالایی بین کارکردهای طلا و جواهر با کارکردهای پوشاک و کیف و کفش و ... وجود دارد که در پهنه مرکزی شهر خرم‌آباد گسیخته شده است.

تشخیص روندها و پیشنهاد محدوده مرکز شهر در آینده

یکی از ویژگی‌های اصلی گسترش شهری در شهر خرم‌آباد، تبعیت از ویژگی‌های طبیعی است که سبب شده گسترش افقی شهر به طور عمده در دو جهت شمالی و جنوبی صورت گیرد. این بخش‌ها علی‌رغم وسعت و جمعیت بالا، به دلیل عدم برخورداری از یک دیدگاه اصولی توسعه هماهنگ، در بسیاری از موارد همچنان متکی بر هسته مرکزی شهر هستند. و به همین دلیل فشار بر مرکزیت موجود و قدیمی یکی از معضلات عمده شهر در وضع موجود می‌باشد.

توسعه به طرف شمال در بستری نواری از اراضی واقع در سمت شمال و متأثر از، دو محور شریانی موازی (خیابان انقلاب و امتداد آن بلوار ولایت و بلوار ۶۰ متری) صورت گرفته است و هسته خدماتی نسبتاً متمرکز در اطراف میدان کیو با کاربری تفریحی و تجاری شکل گرفته است.

مناطق جنوبی شهر نیز همانند قسمت‌های شمالی شاهد گسترش وسیع در دهه‌های اخیر بوده است که محور ارتباطی بسیار قوی ۸۰ متری بهارستان و اراضی مسطح اطراف آن عامل اصلی توسعه در جهت جنوبی شهر بشمار می‌آیند و همچنان در بسیاری از موارد متکی بر هسته مرکزی هستند. طی سال‌های اخیر مراکز متعدد مالی (شعب بانکها و موسسات مالی خصوصی) در بدنه محور علوی شکل گرفته است.

بر این اساس با توجه به نیازهای جدید ناشی از گسترش شهرنشینی در خرم‌آباد و افزایش این نیازها، همچنین با توجه به لزوم تقویت نقش گردشگری مرکز شهر، می‌باید به تجدید نظر در عملکرد و نقش مرکز اصلی و فعلی شهر در پاسخگویی به نیازهای جدید، از یک طرف و قابلیت پاسخگویی به فعالیت‌ها و عملکردهای آتی از سوی دیگر، اندیشید. بر این اساس، می‌توان به تقویت هسته‌های شکل گرفته در بخش شمالی با محوریت میدان کیو (با توجه به روند فزاینده توسعه شهری در این بخش) و در بخش جنوبی با محوریت میدان امام خمینی، در ارتباط و پیوستگی متقابل فضایی - عملکردی با مرکز شهر فعلی فکر کرد.

تحقق این مهم نیازمند اتخاذ سیاست‌ها و اقدامات مناسب کالبدی، فضایی، زیست محیطی، ترافیکی و عملکردی است.

رویکردها به مرکز شهر و انتخاب رویکرد بهینه

مرکز شهر خرم‌آباد به عنوان مهم‌ترین و یا حداقل یکی از مهم‌ترین اجزاء و عناصر شهری خرم‌آباد، با مشکلات و موانع ساختاری و عملکردی خاصی در عرصه‌های مختلف از جمله کاربری زمین (وجود عناصر بزرگ مقیاس و ناهمخوان شهری و...) کالبدی (فرسودگی و زوال کالبدی بافت)... گردشگری (کمبود امکانات و تسهیلات گردشگری و...) اجتماعی - اقتصادی (جابه‌جایی جمعیت با رده درآمدی بالا با جمعیت روستایی با رده درآمدی پایین و...) ترافیکی (راه‌بندان‌های طولانی و...) زیست محیطی (آلودگی هوا و صوتی بر اثر ترافیک زیاد و...) مواجه است که لزوم را برای آن ضروری می‌سازد.

بر پایه این مسائل و مشکلات ساختاری در مرکز شهر، توجه به الزامات و ضرورت‌های زیر مبرهن می‌شود:

خرم‌آباد شهری است با سابقه و قدمت تاریخی، بنابراین مرکز شهر آن تا حدی منطبق بر بافت و هسته اولیه شکل‌گیری شهر است. این امر الزام حفاظت فعال و سیستمی از بناها و آثار با ارزش تاریخی و فرهنگی در شهر و مرکز شهر خرم‌آباد را مطرح می‌سازد.

خرم‌آباد شهری است که در طول چند دهه گذشته، گذار از مناسبات و روابط عشیره‌ای به مناسبات و فرهنگ جدید شهرنشینی را از سرگذرانده است. در این گذار نیازها و خواست‌های جدید ناشی از شهرنشینی جدید مطرح شده است. بنابراین مرکز شهر خرم‌آباد باید بتواند به این نیازهای جدید شهری پاسخ مناسبی دهد، این امر الزام تغییر عملکرد منطقه مرکزی از عملکردهای غیرپویا و غیرضروری کنونی به عملکردهای مطلوب‌تر (مورد نیاز) و جابه‌جایی عملکردهای کنونی را مطرح می‌سازد.

خرم‌آباد به عنوان مرکز استان لرستان در حال حاضر و یکی از مراکز مهم منطقه‌ای با عملکرد فرا استانی در طرح‌های فرادست است. بنابراین مرکز شهر آن علاوه بر پاسخگویی به نیازهای امروزی باید ظرفیت و امکان پذیرش عملکردهای آتی و پیش‌بینی شده در طرح‌های فرادست را نیز داشته باشد.

با توجه به این ملاحظات و الزامات از یک طرف و مجموعه ویژگی‌ها، امکانات و محدودیت‌های توسعه مرکز شهر از طرف دیگر، می‌باید رویکرد مداخله و نگاه به مرکز شهر مشخص شود.

حفاظت، انتقال یا نوسازی و پالایش سه راهبرد عمده رایج در برخورد با مرکز شهر در جوامع مختلف و تجارب موجود به شمار می‌آیند. هر یک از این راهبردها متکی به برخی اولویت‌ها و چالش‌های فراروی است (کاظمیان، ۱۳۸۰).

رویکرد حفاظت بیشتر در پی حفظ و مرمت بافت و ابنیه تاریخی موجود است. این رویکرد رویه حفاظت صرف و بی قید و شرط از این آثار و منابع مهم با ارزش را بدون در نظر گرفتن محتوا و زمینه آنها در نظر می‌گیرد. از طرف دیگر رویه استفاده صرف از منابع و آثار تاریخی و فرهنگی با ارزش، موجب فرسایش و نابودی این آثار می‌شود، با توجه به ملاحظات فوق، دو نگاه استفاده صرف و حفاظت صرف از آثار و منابع با ارزش به دلیل آثار و نتایج مخرب هر یک مطرود است.

بر این اساس نیاز به اتخاذ رویکردی بینابین و واقع بینانه است که از یک طرف امکان استفاده پایدار و بهینه اکثریت مردم علاقه‌مند از این آثار را فراهم کند و از دیگر سو مانع از نابودی و فرسایش آنها شود. از طرف دیگر، با توجه به هدف این مقاله که ساماندهی عملکردی مرکز شهر با تأکید بر گردشگری است، موضوع حفاظت از منابع و فضاهای تاریخی، فرهنگی و طبیعی و بهره‌گیری درست از آنها در راستای ارتقای کیفیت محیط، هویت بخشی و گسترش فضاهای تفریحی و گردشگری، موضوعی مهم در مقاله مذکور است.

از طرف دیگر، رویکرد انتقال یا نوسازی بیشتر به دنبال ایجاد یک مرکز شهر جدید در ناحیه‌ای دیگر از شهر با پذیرش عملکردها و فعالیت‌های سطوح پایین‌تر و غیر قابل استقرار در مرکز شهر اصلی و همچنین ارتباط مناسب فضایی - کالبدی با این مرکز است. به عبارت دیگر این رویکرد با دوری جستن از الگوی شهر تک مرکزی، بیشتر به سمت الگوی چند مرکزی با در نظر گرفتن سلسله مراتب عملکردی هر یک گرایش دارد.

رویکرد پلایش یا ترکیبی ضمن توجه به آثار و منابع مهم با ارزش تاریخی - فرهنگی و بهره‌گیری از آنها، در صدد جابه‌جایی و انتقال بعضی کاربری‌ها و فعالیت‌های غیر ضروری و غیر قابل استقرار در مرکز اصلی شهر، به هسته‌ها و مراکز جدید شهری است، به عبارت دیگر این در عین توجه به تک بناها و آثار با ارزش تاریخی و ضرورت حفاظت فعال و سیستمی از آنها، زمینه و بستر پذیرش عملکردهای شهرنشینی معاصر و همچنین امکان پذیرش عملکردهای آتی پیش بینی شده برای شهر در طرح‌های فرادست را فراهم می‌کند.

بنابراین رویکرد مذکور، رویکردی نسبتاً منطقی‌تر و واقع بینانه‌تر است، چرا که در عین توجه به میراث تاریخی گذشته مرکز نیازهای جدید و آتی مرکز شهر را به لحاظ نوع، اختلاط و الگوی استقرار مکانی آنها در نظر می‌گیرد(همان).

اولویت‌بندی استقرار فعالیت‌ها

در شهرهای متوسط بر خلاف کلان‌شهرها انتقال مؤسسات تجاری و خدماتی از مرکز شهر مسائل جدیدی در سطح شهر پدید می‌آورد و با تقلیل ارزش اقتصادی مرکز شهر، زمینه‌ای مناسب برای فرسودگی و تباهی بافت فراهم می‌آورد (سعیدنیا، ۱۳۸۲).

بدیهی است که کارکرد اصلی مرکز شهر خرم‌آباد، در کاربری زمین نمود پیدا می‌کند. بنابراین به منظور تعدیل در نظام کاربری زمین مرکز شهر، می‌باید به اولویت بندی استقرار کارکردها و فعالیت‌های پیشنهادی در جهت پالایش فعالیتی و کارکردی این مرکز مبادرت ورزید. از آنجایی که پالایش فعالیتی - عملکردی مرکز شهر معطوف به جابه‌جایی فعالیت‌های غیرضروری و ناهمخوان و جایگزینی توسط فعالیت‌های مرتبط با نقش مرکز شهر (به ویژه فراغتی و گردشگری) است، بنابراین اولویت‌بندی فعالیت در مرکز شهر خرم‌آباد را می‌توان به شرح زیر استخراج و تدوین کرد:

به علت پیوند و درهم آمیختگی عناصر و مجموعه‌های تاریخی و فرهنگی با عناصر و جاذبه‌های طبیعی از یک طرف و همچنین تمرکز منابع و جاذبه‌های شاخص گردشگری در مرکز شهر و امکان ارتباط و پیوند فضایی آن با عناصر شاخص گردشگری شمال و جنوب شهر، اولویت اول فعالیتی در این مرکز به فعالیت‌ها و عملکردهای گردشگری و فراغتی اختصاص داده شده است.

به علت تمرکز و تراکم بیش از حد فعالیت‌های تجاری و سایر فعالیت‌های مکمل در مرکز شهر خرم‌آباد و نیز نقش پشتیبان این فعالیت‌ها برای کاربری‌های گردشگری و گذران اوقات فراغت، لازم است نوعی پالایش و جابه‌جایی در درون این فعالیت‌ها نیز صورت بگیرد و این کاربری‌ها به عنوان اولویت دوم استقرار در مرکز شهر پیشنهاد می‌شوند. (همان)

نتیجه‌گیری و سیاست‌گذاری

در این مقاله پس از تعیین مرکز شهر نتایج حاصل از شناخت آن نیز استخراج گردید. نتایج حکایت از پایین بودن امکانات گذران اوقات فراغت و گردشگری در مرکز شهر خرم‌آباد است. پس از مشخص شدن مشکلات و توانمندی‌های مرکز شهر زمینه برای تدوین سیاست‌گذاری در مرکز شهر فراهم گردید. از طرف دیگر، هدف اصلی برنامه‌ریزی در مرکز شهر خرم‌آباد، توسعه پایدار گردشگری بر پایه گردشگری طبیعی و فرهنگی اعلام شده و تمام فرایند تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری در جهت تحقق این مهم است.

راهبردها و سیاست‌های مورد نظر

به طور کلی الگوی مورد نظر در این زمینه جابه‌جایی کاربری‌های غیرضروری برای مرکز شهر و پیشنهاد استقرار و جانمایی فعالیت‌های مربوط به گذران اوقات فراغت (گردشگری شهری و تسهیلات وابسته) با ابعاد شهری و فراشهری است.

محور امام خمینی به عنوان مهم‌ترین محور در استخوان‌بندی شهر و نیز عامل عمده ارتباط دهنده مراکز پیشنهادی میدان امام خمینی و کیو با مرکز شهر محسوب می‌شود. تقویت نقش اجتماعی این محور دارای اهمیت خاصی در پهنه مرکزی شهر است. از طرف دیگر رودخانه خرم‌آباد به عنوان یک محور با توان بالای پیاده - گردشگری از اهمیت خاصی برخوردار است.

از دیگر سو حذف کاربری‌های نامرتب در اطراف مجموعه فلک الافلاک (پادگان و کاربری‌های واقع در شمال آن) فرصت مناسبی برای تعریف مجموعه فرهنگی، تاریخی و گردشگری مرتبط با قلعه فلک الافلاک و ایجاد فضای یکپارچه با کاربری مجتمع تاریخی و گردشگری است که می‌تواند در ارتقای کیفی جایگاه این عنصر تاریخی و یادمانی در شهر موثر باشد.

تحقق هدف فوق مستلزم انجام اقدامات زیر است:

بارگذاری مناسب فعالیتی خیابان امام خمینی حد فاصل چهار راه فرهنگ - میدان عدالت
تغییر کاربری عناصر مهم کالبدی درون بافت قدیم (حمام، کاروانسرا و...) منطبق با نیازهای روز
شهروندان، (قهوه خانه سنتی، موزه و...) و همچنین همخوان با کالبد
ایجاد کاربری‌های ویژه گردشگری در محدوده محورهای شهدا، مطهری و فرهنگ و انتقال آن به
خیابان امام خمینی
-شناسایی عناصر و بافت‌های شهری با ارزش، هویت ساز و قابل نگهداری در بافت قدیم و بازار به
عنوان الگو و هدایت گر توسعه به گونه‌ای که تک بناها و عناصر معماری با ارزش را در برگیرند و با آن
ارتباط برقرار سازند.
در این زمینه و در راستای اهداف عمده تعریف شده در این مقاله راهبردها و سیاست‌های ذیل
پیشنهاد می‌شود:

راهبردها:

۱- حفاظت و ارتقای محیط طبیعی تپه فلک الافلاک و تقویت پیوند آن با بافت شهری

سیاست‌ها:

انتقال و جابه‌جایی فعالیت‌های نظامی قلعه فلک الافلاک و برنامه‌ریزی برای ایجاد فعالیت‌های مرتبط با توجه به وجود قابلیت‌های طبیعی (چشمه) و نیز فضاهای سبز موجود در این مجموعه و تبدیل آن به مجموعه گردشگری طبیعی و فرهنگی - تاریخی

تغییر کاربری تجاری‌های خرد در جبهه شمالی و غربی قلعه فلک الافلاک، به سمت فعالیت‌های همخوان به منظور تقویت ارتباط میان مجموعه قلعه و بافت اطراف

گسترش و تجهیز پارک‌های شهری معلم، صخره‌ای و غیره توسعه، تجهیز و تغییر کاربری مهمانسرای ارتش (تغییر از کاربری خاص به عمومی و اجتماعی)

۲- استفاده از قابلیت‌های رودخانه خرم‌آباد به عنوان محور طبیعی گردشگری

سیاست‌ها:

تعریف و ایجاد محور پیاده گردشگری - ساحلی در جوار رودخانه خرم‌آباد پاکیزه سازی درون و اطراف رودخانه و پیشگیری از تخلیه زیاده در آن
تعریف و ایجاد پل‌های پیاده در عرض و بر روی رودخانه خرم‌آباد
ایجاد مسیر ویژه دوچرخه سواری در جوار رودخانه خرم‌آباد

۳- حفاظت و ارتقای عناصر کالبدی مهم و با ارزش مرکز شهر

سیاست‌ها:

شناسایی محدوده‌ها و نیز تک بناهای با ارزش و هویت‌ساز و تقویت آنها از طریق ایجاد کاربری‌های همخوان با نیازهای فراغتی شهروندان
توسعه فضایی و تجهیز عناصر فرهنگی -تاریخی با ارزش پهنه مرکزی

۴- پالایش عملکردی و فعالیتی مرکز شهر

سیاست‌ها:

تغییر کاربری پادگان امام حسین و تبدیل آن به فضاهای فراغتی و گردشگری در ارتباط با فعالیت قلعه فلک‌الافلاک و رودخانه خرم‌آباد
انتقال و جابه‌جایی کاربری‌های غیرضروری مستقر در مرکز شهر (از جمله خرده فروشی‌ها)
تجهیز و تقویت محور امام خمینی و کانون‌های آن با فعالیت‌های مختلط
تقویت و تجهیز محورهای فرهنگ، شهدا و مطهری در جهت ایجاد فعالیت‌های مرتبط با گردشگری (انواع اغذیه فروشی‌ها و تجاری‌های لوکس)

۵- زمینه‌سازی به منظور افزایش حضور افراد در مرکز شهر

سیاست‌ها:

تعادل در نظام کاربری زمین
توسعه و تجهیز کاربری‌های مرتبط با گردشگری شهری مانند هتل، متل، رستوران، مسافرخانه و خوابگاه
توسعه، تجهیز و ایجاد فضاهای خاص فراغتی و فرهنگی مانند سینما، موزه و...

ایمن‌سازی حرکت پیاده به‌واسطه تفکیک و جداسازی آن از سواره
تأمین امنیت فضایی درون محلات مسکونی به‌واسطه ایجاد محصوریت‌های فضایی، تعیین کاربری برای
فضاها و محوطه‌های متروکه و رها شده و...

۶- توسعه فضاهای گذران اوقات فراغت و امکانات وابسته به آن با تأکید بر گردشگری شهری
سیاست‌ها:

ایجاد، توسعه و تجهیز فضاهای فراغتی با تأکید بر محیط طبیعی و فرهنگی مرکز شهر
اولویت دادن به کاربری‌های مربوط به گذران اوقات فراغت شهروندان
تقویت، گسترش و ایجاد فضاهای شهری چندمنظوره (کاربری مختلط)
بهبود کیفیت خدمات و فعالیت‌های گردشگری و گردشگری - تجاری
حفظ و ارتقای عناصر کالبدی مهم و با ارزش مرکز شهر (خانه آخوند ابو، زید ابن علی و...)
حفاظت و توسعه فعال رودخانه خرم‌آباد به‌عنوان یک محور مجهز گردشگری - ساحلی (پیش‌بینی ایجاد
مسیرهای ویژه پیاده، دوچرخه و هم‌چنین سواره در کنار آن)
ارتقای کیفی فضاهای سبز و پارک‌های موجود در مرکز شهر
احیاء عملکردی خیابان‌ها و محورهای اصلی فعالیت مرکز شهر با تأکید بر قابلیت خرید - گردشگری آنها
تغییر کاربری عناصر ناهمخوان مرکز شهر به فعالیت‌های گذران اوقات فراغت شهروندان

۷- تقویت عرصه‌های عمومی مرکز شهر
سیاست‌ها:

ساماندهی و نظم‌بخشی تک عناصر تاریخی، هویتی، فضاهای باز و پراکنده درون شهری
احیا و نوسازی فضاهای شهری کهن و با هویت (میدان بزرگ، میدان کوچک، بازار و...)

۸- ارتقاء کیفیت سکونت در مرکز شهر
سیاست‌ها:

جلوگیری از جایگزینی کارکرد سکونت توسط فعالیت‌های غیر مسکونی
جلب مشارکت بخش خصوصی به‌منظور سرمایه‌گذاری در بهسازی و نوسازی بافت مرکز شهر

۹- برقراری دسترسی مناسب به مرکز شهر
سیاست‌ها:

تغییر الگوی سفر در مرکز شهر از وسایل نقلیه شخصی به سیستم حمل‌ونقل همگانی

تقویت و تجهیز سیستم حمل و نقل همگانی
تقویت و گسترش فضاهای پیاده (پیاده اعلام کردن خیابان‌های پر تردد مرکز شهر در ساعاتی خاص از روز
مانند امام خمینی، شهدا، فرهنگ و...)
کاهش مشکلات پارکینگ وسایل نقلیه به واسطه ایجاد و جانمایی پارکینگ در مرکز شهر
اعمال محدودیت توقف خودروها در خیابان‌های اصلی مرکز شهر که منجر به بهبود کیفیت هوا در آن
خواهد شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مآخذ:

۱. سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۶، مجموعه قوانین، آیین نامه‌ها، بخشنامه‌ها و معاهدات میراث فرهنگی کشور.
۲. سعیدنیا، احمد، ۱۳۸۲، نظام مراکز شهری و فضاهای سکونتی، کتاب سبز شهرداری‌ها، جلد چهارم، سازمان شهرداری‌های کشور، تهران.
۳. مهدیزاده، جواد و همکاران، ۱۳۸۲، برنامه ریزی راهبردی توسعه شهری، تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی، تهران.
۴. بصیرت، میثم، ۱۳۸۳، مرکز شهر، مجله مدیریت شهری، ۱۷.
۵. سالاری راد، محمد، ۱۳۸۳، خرم‌آباد، ناهمسازی سازمان فضایی و اقتصادی، مجله شهرداری‌ها، ۶۶.
۶. کاظمیان، غلامرضا، ۱۳۸۰، مرکز شهر، حفاظت، انتقال و پالایش، ماهنامه شهرداری‌ها، ۳۴.
۷. مهندسان مشاور فرهاد، ۱۳۸۲، راهنمای تهیه طرح راهبردی توسعه و عمران شهر، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۸. مزینانی، فهیمه، ۱۳۸۰، خرم‌آباد، نگینی سبز در حلقه زاگرس، مجله شهرداری‌ها، ۳۲.
۹. فرج کرده، خدر، جایگاه مرکز شهر در نظریه‌های ساخت شهر و برنامه ریزی شهری، مجله شهرداری‌ها، ۸۹.
۱۰. عظیمی، ناصر. طرح‌های کالبدی ملی - منطقه ای در ایران، یک گام برای توسعه پایدار " مدیریت شهری "، شماره ۱۳، ۱۳۸۲.
۱۱. مهدیزاده، جواد، ۱۳۸۰، نظری اجمالی به ساماندهی مرکز شهر تهران، فصلنامه عمران و بهسازی هفت شهر، سال دوم، شماره سوم.
۱۲. بعدتکنیک، مهندسان مشاور، ۱۳۹۲، طرح توسعه و عمران و حوزه نفوذ شهر خرم‌آباد.
۱۳. فرهاد، مهندسان مشاور، ۱۳۸۶، طرح ساماندهی پهنه مرکزی شهر خرم‌آباد.
۱۴. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان لرستان، ۱۳۸۵، طرح جامع توسعه استان لرستان.
۱۵. استانداری لرستان، ۱۳۹۱، طرح آمایش استان لرستان.
۱۶. وزارت راه و شهرسازی، ۱۳۸۱، طرح کالبدی منطقه زاگرس.
۱۷. مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شهر خرم‌آباد.

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي مرکز
پرتال جامع علوم انساني